

УДК 342.7:351.72 (4-67)(4-11)

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.01.26>

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕЙМЕНУВАННЯ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТИВ, ЯК СКЛАДОВА ПРОЦЕСУ ДЕКОМУНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Церковник С.І.,*кандидат юридичних наук,**старший науковий співробітник**відділ організації наукової роботи**Львівський державний університет внутрішніх справ,**ORCID: 0000-0002-2293-1880*

Церковник С.І. Нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів, як складова процесу декомунізації в Україні.

Дослідження присвячене аналізу нормативно-правового регулювання перейменування населених пунктів як складової процесу декомунізації в Україні. В контексті пострадянського простору переосмислення історичних назв та символів є ключовим етапом у визначенні нового національного напрямку та формуванні сучасного образу країни. Проведення декомунізації та переосмислення географічних та культурних аспектів стає актуальним завданням для країни, що прокладає шлях до європейської спільноти на світовій арені. Нормативне врегулювання перейменування населених пунктів визначається рядом законодавчих актів та вимагає ретельного вивчення. Метою дослідження є аналіз нормативно-правового забезпечення процесу реформування назв населених пунктів в контексті декомунізації. Вивчення правового підґрунтя сприятиме розумінню процесу зміни назв населених пунктів як інструменту впливу на культурну пам'ять та формування національної ідентичності. Дослідження базується на використанні комплексу методів, зокрема аналізу нормативно-правових актів, порівняльного аналізу вітчизняного та міжнародного досвіду перейменування населених пунктів, а також вивчення реакції громадськості на зміни назв населених пунктів. Результати дослідження дозволяють визначити ефективність та доцільність проведення процесу переосмислення та перейменування населених пунктів в рамках стратегії декомунізації. Дане дослідження виявляє ключові аспекти та нюанси правового регулювання даного процесу в українському контексті. Висновки дослідження вказують на необхідність подальшого розвитку та уточнення нормативно-правового регулювання процесу перейменування населених пунктів, враховуючи історичні, культурні та соціальні особливості України. Пропозиції, вироблені в рамках дослідження, можуть слугувати підґрун-

тям для подальших законодавчих ініціатив у цьому напрямку.

Ключові слова: нормативно-правове регулювання, населені пункти, топонімія, ідентичність, законодавчі акти, стратегія, декомунізація.

Tserkovnyk S. Normative-legal regulation of the renaming of settlements as a component of the decommunization process in Ukraine.

Research dedicated to the analysis of normative-legal regulation of the renaming of populated places as part of the decommunization process in Ukraine. In the context of post-Soviet space, rethinking historical names and symbols is a crucial step in defining a new national direction and shaping the country's modern image. Relevance. The implementation of decommunization and reconsideration of geographical and cultural aspects becomes a pressing task for the country aiming to integrate into the European community on the global stage. The normative regulation of renaming populated places is determined by a series of legislative acts and requires careful study. The purpose of the study is to analyze the normative-legal support of the process of renaming populated places in the context of decommunization. Studying the legal framework will contribute to understanding the process of changing the names of populated places as a tool to influence cultural memory and shape national identity. The research is based on a complex of methods, including the analysis of normative-legal acts, comparative analysis of domestic and international experience in renaming populated places, and the study of public reaction to changes in the names of populated places. The results of the study allow determining the effectiveness and feasibility of the process of reconsideration and renaming of populated places within the decommunization strategy. This research reveals key aspects and nuances of legal regulation of this process in the Ukrainian context. The study's conclusions point to the need for further development and clarification of normative-legal regulation of the process of renaming populated

places, taking into account the historical, cultural, and social peculiarities of Ukraine. The proposals developed within the study can serve as a basis for further legislative initiatives in this direction.

Key words: normative-legal regulation, populated places, toponymy, identity, legislative acts, strategy, decommunization.

Вступ. В Україні, як і в інших країнах, що пережили історичні трансформації, питання формування ідентичності та переосмислення національної історії стає не лише актуальним, але й важливим компонентом процесу національного самовизначення. Однією з ключових складових цього процесу в Україні є декомунізація, система заходів, спрямованих на усунення впливу колишнього комуністичного режиму. Однією із суттєвих ланок цього обширного процесу є нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів. У контексті декомунізації, перейменування населених пунктів визначається як ключовий етап, спрямований на зміну та оновлення топонімічного складу країни, що має важливе значення для формування нового культурного та ідентифікаційного простору. Відіграючи роль символічного відображення змін в суспільстві, цей процес стає об'єктом ретельного правового врегулювання, що визначається рядом законодавчих актів, спрямованих на визначення процедур та принципів перейменування, а також його впливу на адміністративно-територіальний лад України. У даному розглянуто та проаналізовано нормативно-правове забезпечення процесу перейменування населених пунктів в рамках декомунізації, висвітлено його ключові аспекти та визначено його роль у становленні нової національної ідентичності.

Матеріали та метод. Дослідження базується на використанні комплексу методів, зокрема аналізу нормативно-правових актів, порівняльного аналізу вітчизняного та міжнародного досвіду перейменування населених пунктів, а також

вивчення реакції громадськості на зміни назв населених пунктів.

Результати. Декомунізація — це система заходів, які теоретично та практично спрямовані на визволення від впливу та наслідків комуністичної ідеології у всіх сферах життя країни та суспільства після падіння комуністичних режимів [6].

Цей процес стартував після набуття незалежності Україною у 1991 році, але найбільш активно відзначився після подій Революції Гідності у 2014 році. Важливою частиною декомунізації стали рішення про перейменування вулиць та об'єктів, які мали прив'язку до комуністичної епохи, зокрема тих, що були названі на честь радянських лідерів чи подій. Такі заходи призначені для створення нового ідентичного простору, який відображав би цінності та історію незалежної України.

Існує два аспекти вирішення питання декомунізації: декомунізації як політики держави і як соціокультурного явища. Реалізація декомунізації у обох вимірах є важливою для визначення України як незалежного суверенного історичного суб'єкта та відмежування її від панівного російсько-імперського нарративу «спільної» історії. Цей процес визначається як необхідний для участі України у світових подіях, пам'ятях та інтерпретаціях як повноправного учасника глобальної історії. Спрямована на реконтекстуалізацію декомунізація передбачає очищення українського публічного простору від советсько-комуністичного, а практично – колоніального символізму. Вона визначається як засіб зміни способу сприйняття, де контекст (дискурс, інтерпретація, світогляд) визначає і формує спосіб обговорення змісту. У контексті декомунізації як відмови від радянського символічного спадку важливою рисою є те, що вона впливає саме на «символічний» спадок [3].

В Україні існує ряд засобів декомунізації, спрямованих на відмову від спадщини радянського періоду та встановлення нового історичного нарративу (табл.1).

Таблиця 1 – Способи декомунізації в Україні

№	Спосіб	Характеристика ознаки
1	Перейменування населених пунктів	Зміна назв вулиць, міст, сіл та інших адміністративних одиниць, що мали комуністичне чи радянське походження.
2	Заміна пам'ятників	Видалення або заміна пам'ятників та статуй комуністичних лідерів та символів.
3	Зміна історичного нарративу	Зміна підходу до викладання історії в школах, включаючи нові підручники та курси.
4	Публічні обговорення та дискусії	Залучення громадськості до обговорення питань декомунізації через різноманітні заходи, такі як конференції та форуми.
5	Юридичні заходи	Прийняття законів і положень, спрямованих на заборону використання комуністичних символів та пропаганду комуністичної ідеології.
6	Інформаційні кампанії	Розповсюдження інформації про історію та наслідки комуністичного періоду в Україні через різні медійні засоби.

Одним із ключових інструментів реалізації декомунізації стало перейменування населених пунктів. Практика перейменування міст, сіл, вулиць та інших об'єктів стала не лише технічною процедурою, але й символічним виразом волі суспільства створювати новий національний лад.

Кожна географічна назва включає в себе певний сенс, відображаючи природні особливості місцевості, такі як рельєф, рослинність, тваринний світ, наявність корисних копалин. Проте форма та зміст цих назв завжди піддавалися впливу суспільно-історичних чинників. Назви не лише віддзеркалюють географічне середовище; їхню форму та семантику завжди визначали культурні та історичні умови [2]. Це підкреслює важливість розуміння того, як географічні назви взаємодіють із суспільно-історичним контекстом. Вибір та зміна назви вказують на те, як суспільство реагує на минулі історичні події та спрямовує свою ідентичність у новому культурному контексті.

У контексті нормативно-правового регулювання перейменування населених пунктів важливими елементами є закони та постанови, що визначають процедури зміни назв та встановлюють критерії відбору нових. Додатково, цей процес включає участь громадськості, дослідження історичних аспектів та обговорення змін серед місцевого населення.

Нормативно-правова база процесу декомунізації. За активного лобювання Інституту національної пам'яті внесено на розгляд, а 31.03.2015 на засіданні Кабінету Міністрів України схвалено чотири проекти декомунізаційних законів (для подання до ВР України):

- «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті» (закон № 314-VIII) [8];

- «Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939 –1945» (закон № 315-VIII) [9];

- «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років» (закон № 316-VIII) [10];

- «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» (закон № 317-VIII) [11].

Ухвалений пакет законів про декомунізацію свідчив про наміри змінити політичний ландшафт України як у фізичному аспекті, вираженому у руйнації пам'ятників та перейменуванні вулиць, так і в інтелектуально-моральному аспекті, через відкидання залишків радянського світогляду з пам'яті українців.

Процес переосмислення спадщини комуністичного режиму та вилучення елементів ко-

муністичної ідеології з символічного простору України розпочався задовго до Революції Гідності, проте набув системності після ухвалення 9 квітня 2015 р. Закону України № 317-VIII «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки». Цей закон був частиною так званого «пакету декомунізації», що включав в себе законопроекти, які були запропоновані Українським інститутом національної пам'яті. Усі закони, що входили до «пакету декомунізації», були прийняті одночасно і отримали підпис Президента України 15 травня 2015 року. Вони набули чинності наступного дня після опублікування – 21 травня того ж року [12].

У 2016 році Верховна Рада послідовно прийняла серію постанов про зміну найменувань населених пунктів. Зрештою, у березні 2018 року був прийнятий ще один закон, спрямований на декомунізацію, який був передбачений раніше планом: «Про реабілітацію жертв репресій комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» [7]. Внаслідок цього в преамбулу до закону № 317-VIII було внесено відповідне доповнення [1, с. 87].

Новий закон передбачає, що відповідальність за його виконання покладається на Кабінет Міністрів та місцеві органи влади, конкретизуючи порядок і терміни виконання його положень [4, с. 106].

Після вторгнення росії в Україну розпочався новий етап декомунізації, який виявляється у вжитті активних заходів для національної самоідентифікації та визначення незалежності від російського впливу. Цей процес включає перейменування вулиць, площ, а також прибирання символів, пов'язаних із радянською історією. Українці активно відмовляються від російських назв вулиць, площ, та навіть теплоходів, намагаючись створити простір, який вільний від ворожих назв і відзначає нашу історію та героїв. Така тенденція спостерігається не лише в Україні, а й у різних країнах світу. За даними Міністерства закордонних справ, у 14 країнах світу 20 вулиць та площ отримали українські назви. Наприклад, у Чехії, Литві, Латвії, Албанії, Норвегії та Канаді вулиці та площі, на яких розташовані дипломатичні установи росії, отримали українські топоніми, що є символічним виявом відстані від російського впливу [13].

Загалом серед 50 досліджуваних міст у 41 процес дерусифікації відбувся або вже запущений (рис.1). І такі високі показники цілком логічні, адже понад 65% українців мають запит на перейменування топонімів, що містять російські або ж радянські назви [13].

Рисунок 1 – Перейменування міст України

Джерело: [13]

У той же час, у восьми містах ще не розпочався процес дерусифікації. Сім із цих міст (Бахмут, Мелітополь, Херсон, Рубіжне, Покровськ, Краматорськ) перебувають під окупацією або знаходяться в непосредній близькості до лінії бойових дій, що напряму впливає на здатність органів місцевого самоврядування виконувати свої функції.

Найбільше роботи у напрямку перейменування чекає на міста центру, сходу та півночі України. Топонімічні комісії у міських радах сформували перелік назв, обов'язкових до змін, і подекуди він стосується двох сотень чи навіть більше об'єктів. Для прикладу, топонімічна комісія у Вінницькій міській раді визначила необхідним змінити назви для майже 190 об'єктів, у Чернігові — 148, у Кропивницькому — 172, у Сумах — 184, у Кривому Розі — 193, у Кам'янському — 197. Містами-рекордсменами за кількістю топонімів, які потребують змін є Київ та Харків — більше 250 назв [13].

Важливо зауважити, що під дію законів про декомунізацію підпадають не всі вулиці. Так, у Слов'янську з 680 вулиць під дію закону підпадають майже 130, тобто близько 19%. У Вінниці з 840 вулиць треба змінити назви близько 140, тобто 16%. У Харкові з 2700 назв вулиць, провулків, проспектів і майданів під дію декомунізаційного законодавства підпадають приблизно 285 назв, тобто трохи більше як 10% [5, с. 17].

Наприклад, треба перейменувати такі назви, як: Жовтнева, Жовтневої революції, Червоно-

прапорна, Леніна, Войкова, Дзержинського [5, с. 17].

Винятком є назви, пов'язані з особами, чия діяльність за радянських часів сприяла розвитку української науки та культури, такі як Олесь Гончар, Павло Тичина, Сергій Корольов та інші; їхні назви залишаться незмінними. Також під дію декомунізаційного закону не потрапляють назви, такі як Фабрична, Дизельна, Тепловозна, Шарикопідшипникова, Тракторобудівників і подібні. Зміна чи повернення історичних назв у цих випадках може відбуватися відповідно до звичайного порядку: місцева влада має право перейменувати будь-яку назву в будь-який момент.

Висновки. Узагальнюючи, нормативно-правове регулювання перейменування населених пунктів в Україні є складним процесом, в основі якого лежать закони та постанови, визначаючи процедури та критерії вибору нових назв. Цей процес також включає участь громадськості, дослідження історичних аспектів та обговорення змін серед місцевого населення. Щодо декомунізації, важливим етапом стало прийняття законів, спрямованих на засудження комуністичного тоталітарного режиму та вилучення його символіки. Ці закони свідчили про наміри змінити політичну та інтелектуально-моральну зміну України. Після вторгнення росії в Україну спостерігається новий етап декомунізації, з активними заходами національної самоідентифікації та визначення незалежності від російського впливу. У цьому

контексті, перейменування міст і вулиць, а також видалення символів, пов'язаних із радянською історією, стають не лише процесом зміни назв, але й важливим елементом формування нового ідентичного простору, що віддзеркалює вольові рішення та національні цінності України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Гриценко О.А. Декомунізація в Україні як державна політика і як соціокультурне явище. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України; Інститут культурології НАМ України, 2019. 320 с.
2. Железняк І.М. Роль і місце ономастичних досліджень у студіях з східнослов'янського етногенезу. Ономастика України та етногенез східних слов'ян. Ін-т української мови. Київ, 1998. С. 3-17.
3. Мусієздов О. Між пропагандою та мистецтвом: Знову про соціологію та декомунізацію. Україна модерна. 14.07.2018.
4. Рябчук М. Декомунізація чи деколонізація? Що показали політичні дискусії з приводу «декомунізаційних» законів? Наукові записки ІПіЕНД. 2016. Вип. 2 (82). С. 104–117.
5. Рябенко С.Д., Громенко С.В. Декомунізація: що і чому перейменовувати й демонтувати Збірник матеріалів, рекомендацій і документів щодо виконання вимог Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Київ, 2015. С. 17. URL: https://cg.gov.ua/web_docs/1/2015/12/docs/dekomunizaciya._shcho_y_chomu_pereymenovuvati_i_demontovuvati.pdf.
6. Терещенко К.Є. Процес реалізації державної політики відновлення історичної пам'яті в Україні. Закарпатські правові читання. 2017. Том 1. С. 56–60. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/13425>.
7. Закон України № 2325-VIII від 13.03.2018. Відомості Верховної Ради, 2018. № 20, ст. 189. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2325-19#Text> (дата звернення: 23.12.2023).
8. Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті (закон № 314-19) // Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/314-19>. (дата звернення: 23.12.2023).
9. Про увічнення перемоги над нацизмом в Другій світовій війні 1939–1945 (закон № 315-VIII). Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/315-VIII>. (дата звернення: 23.12.2023).
10. Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917 – 1991 років (закон № 316-VIII). Верховна Рада України. Офіційний вебпортал. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/316-19>. (дата звернення: 23.12.2023).
11. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки (закон № 317-VIII). Верховна Рада України. Офіційний веб-портал. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/317-19>. (дата звернення: 23.12.2023).
12. Декомунізація. Інститут національної пам'яті. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/dekomunizaciya> (дата звернення: 23.12.2023).
13. Дерусифіковані міста: як в Україні перейменовують топоніми. URL: <https://transparentcities.in.ua/articles/derusyfikovani-mista-yak-v-ukraini-pereimenovuiut-toponimy>. (дата звернення: 23.12.2023).